

SPIS TREŚCI

Wstęp (Kazimierz Meredyk)	13
--	----

Spis symboli	19
---------------------------	----

CZEŚĆ I. MIKROEKONOMIA

✓ Rozdział 1. Przedmiot ekonomii (Kazimierz Meredyk)	23
1.1. Gospodarka	23
1.2. Wiedza gospodarcza	27
1.3. Teleologiczne aspekty gospodarowania	33
1.4. Klasyfikacja nauk ekonomicznych	35
Zadania sprawdzające	36
✓ Rozdział 2. Teleologiczne aspekty działalności gospodarczej (Kazimierz Meredyk)	41
2.1. Cel a ryzyko i niepewność w działalności gospodarczej	41
2.2. Transformacja zasobów w efekty gospodarcze	43
2.3. Podział produktu	50
2.4. Powiększanie produktu	51
2.5. Wartość produktu a zasoby naturalne	53
2.6. Przestrzenne różnicowanie warunków przyrodniczych jako źródło nadwyżki ekonomicznej	56
Zadania sprawdzające	59
✓ Rozdział 3. Środki działalności gospodarczej. Kapitał (Munir Al-Kaber, Kazimierz Meredyk)	65
3.1. Pojęcie zasobów gospodarczych i kapitału	65
3.2. Relacje kapitałowe i techniczne	68
3.3. Tworzenie i alokacja zasobów	70
3.4. Struktura kapitału a struktura produkcji	71
3.5. Akumulacja i odtwarzanie kapitału	73
3.6. System zasilania współczesnego przedsiębiorstwa	75
3.6.1. Zasilanie zewnętrzne i wewnętrzne	75
3.6.2. Zasilanie z funduszy <i>venture capital</i>	77
Zadania sprawdzające	85

Rozdział 4. Metody koordynacji działalności gospodarczej	
(Bogusław Plawgo)	89
4.1. Mechanizm funkcjonowania gospodarki	89
4.2. Modele funkcjonowania gospodarki narodowej	91
4.3. Kryteria oceny efektywności modeli funkcjonowania gospodarki	94
4.4. Niedoskonałości mechanizmu rynkowego (<i>market failures</i>)	
jako przesłanka gospodarczej ingerencji państwa	96
4.4.1. Niedoskonałość konkurencji	96
4.4.2. Efekty zewnętrzne	100
4.4.3. Dobra publiczne	102
4.4.4. Niekompletność rynków	103
4.4.5. Niepełna informacja	104
4.4.6. Bezrobocie, inflacja i brak równowagi	104
4.4.7. Redystrybucja oraz dobra społecznie pożądane i niepożądane	105
Zadania sprawdzające	106
Rozdział 5. Przedsiębiorstwo jako podmiot działalności gospodarczej	
(Bogusław Plawgo)	111
5.1. Przedsiębiorstwo i rynek jako alternatywne sposoby organizacji	
przedsiębiorstw gospodarczych	111
5.2. Tradycyjna koncepcja przedsiębiorstwa	114
5.3. Ekonomiczne rodzaje przedsiębiorstw	116
5.4. Specyfika funkcjonowania wielkich spółek akcyjnych	118
5.5. Specyfika małych i średnich przedsiębiorstw (MSP)	120
5.6. Kooperacja i struktury sieciowe	121
5.7. Źródła finansowania rozwoju przedsiębiorstwa	123
5.8. Podstawowe pojęcia z zakresu rachunkowości przedsiębiorstw	125
Zadania sprawdzające	127
Rozdział 6. Teoria równowagi konsumenta	
(Barbara Bakier, Ewa Gruszevska)	133
6.1. Użyteczność całkowita i krańcowa	133
6.2. Wybór i nadwyżka konsumenta	136
6.3. Optimum konsumenta i jego zmiany	139
6.4. Ścieżki ekspansji konsumenta	147
Zadania sprawdzające	151
Rozdział 7. Teoria popytu (Barbara Bakier, Ewa Gruszevska)	159
7.1. Popyt a użyteczność krańcowa. Istota popytu	159
7.2. Popyt a cena	160
7.2. Popyt a dochód	164
7.3. Pozostałe determinanty popytu	167
7.4. Charakter popytu a przychody przedsiębiorstw	169
Zadania sprawdzające	170

Rozdział 8. Pieniądz i cena (Kazimierz Meredyk)	177
8.1. Wstęp	177
8.2. Powstanie i rozwój pieniądza	178
8.3. Istota i funkcje pieniądza	180
8.4. Rodzaje pieniądza	181
8.5. Cena i rodzaje cen	184
8.6. Funkcje cen	191
8.7. System cen	192
Zadania sprawdzające	195
Rozdział 9. Bank i kredyt (Agnieszka Grzybowska)	199
9.1. Istota i funkcje banków	199
9.2. Kreacja pieniądza bankowego	201
9.3. Rynek usług bankowych	204
9.4. Pojęcie i rola kredytu	208
9.5. Kryteria podziału i rodzaje kredytów	210
Zadania sprawdzające	212
Rozdział 10. Stopa procentowa i kurs walutowy a przedsiębiorstwo (Kazimierz Meredyk, Henryk Wnorowski)	219
10.1. Wstęp	219
10.2. Znaczenie ogniw handlowych w przedsiębiorstwie	220
10.3. Systemy kursu walutowego	223
10.4. Mikroekonomiczna efektywność handlu zagranicznego	227
10.5. Graniczny kurs dewizowy (GKD)	229
10.6. Mechanizm i formy rozliczeń międzynarodowych	230
Zadania sprawdzające	234
Rozdział 11. Teoria produkcji (Kazimierz Meredyk)	237
11.1. Jednoczynnikowa funkcja produkcji	237
11.2. Dwuczynnikowa funkcja produkcji	239
11.3. Funkcja jednakowego produktu	240
11.4. Stopa wzrostu produktu	246
11.5. Relacje produktywności krańcowych jako podstawa relacji cen	247
Zadania sprawdzające	248
Rozdział 12. Efektywność i czynniki efektywności (Kazimierz Meredyk) ...	257
12.1. Pojęcie efektywności	257
12.2. Efektywność na poziomie firmy	258
12.3. Efektywność w skali społecznej	262
12.4. Czynniki wzrostu efektywności	263
Zadania sprawdzające	265

Rozdział 13. Innowacje i postęp techniczny (Kazimierz Meredyk)	271
13.1. Innowacyjność gospodarki	271
13.2. Wskaźnik ogólnej efektywności nakładów	279
13.3. Substytucyjny postęp techniczny	281
13.4. Niezależny postęp techniczny	284
Zadania sprawdzające	288
Rozdział 14. Wprowadzenie do teorii kosztów (Kazimierz Meredyk)	293
14.1. Cel działalności a koszty produkcji	293
14.2. Analiza krótkookresowa - wybór techniki a koszty	295
14.3. Analiza średniookresowa - koszty a rozmiary produkcji	299
14.4. Klasyfikacja kosztów	302
Zadania sprawdzające	303
Rozdział 15. Teoria równowagi przedsiębiorstwa (Kazimierz Meredyk) ...	309
15.1. Pojęcie optimum gospodarowania	309
15.2. Równowaga w warunkach konkurencji doskonałej	310
15.3. Problem struktury nakładów i prognozy rentowności	317
15.4. Równowaga monopolu czystego	318
15.5. Równowaga przedsiębiorstwa w warunkach dominacji celów załogi	320
Zadania sprawdzające	321

CZĘŚĆ II. MAKROEKONOMIA

Rozdział 16. Gospodarka narodowa jako podmiot (Kazimierz Meredyk)	329
16.1. Gospodarka narodowa a inne podmioty gospodarcze	329
16.2. Struktura gospodarki narodowej	330
16.3. Sprawność i dynamika gospodarki narodowej	333
Zadania sprawdzające	336
Rozdział 17. Rozwój i czynniki rozwoju gospodarczego (Ewa Gruszevska)	341
17.1. Pojęcie rozwoju gospodarczego	341
17.2. Pomiar rozwoju gospodarczego	345
17.3. Analiza rozwoju współczesnych gospodarek	349
Zadania sprawdzające	353
Rozdział 18. Struktura działowa i techniczna gospodarki narodowej i kierunki jej przemian (Kazimierz Meredyk)	357
18.1. Kierunki przemian strukturalnych	357
18.2. Kwestia działów pierwotnych i sektora surowcowego	358
18.3. Kryzys agrarny jako przejaw kryzysu strukturalnego w gospodarce	363

18.4. Tendencje rozwojowe sektora surowcowego	365
18.5. Efektywność sektora surowcowego	366
18.6. Cena zasobu naturalnego	370
Zadania sprawdzające	372

Rozdział 19. Struktura ilościowa gospodarki narodowej i rozrachunek produktu społecznego (Jerzy Grabowiecki)

19.1. PKB w gospodarce zamkniętej	380
19.1.1. Ruch okrężny płatności w gospodarce zamkniętej	380
19.1.2. PKB jako suma wydatków na dobra i usługi finalne	384
19.1.3. PKB jako suma wartości dodanej	385
19.1.4. PKB jako suma wynagrodzeń czynników wytwórczych	386
19.1.5. Przyptywy i odpływy w rachunku PKB	387
19.2. Rachunek PKB w gospodarce otwartej	388
19.2.1. Ruch okrężny płatności w gospodarce otwartej	388
19.2.2. PNB i mierniki pochodne	390
Zadania sprawdzające	393

Rozdział 20. Finanse publiczne i budżet państwa (Maciej Romatowski)

20.1. Rozmiary i struktura budżetu	399
20.2. Deficyt budżetowy i formy jego finansowania	403
20.3. Dług publiczny	407
20.4. Budżety lokalne	409
Zadania sprawdzające	410

Rozdział 21. Rynek i jego mechanizm (Henryk Wnorowski)

21.1. Pojęcie rynku	415
21.2. Mechanizm rynkowy - cena równowagi	418
21.3. Ograniczenia mechanizmu rynkowego	420
Zadania sprawdzające	426

Rozdział 22. Praca i rynek pracy (Adam Tomanek)

22.1. Komponenty rynku pracy	431
22.2. Nierównowaga na rynku pracy	438
22.3. Rodzaje bezrobocia	442
22.4. Bezrobocie w teorii neoklasyków i keynesistów	445
22.5. Bezrobocie równowagi	448
22.6. Państwo a rynek pracy	450
Zadania sprawdzające	453

Rozdział 23. Rynek kapitałowy (Munir Al-Kaber)

23.1. Kapitał w gospodarce współczesnej	459
23.2. Proces tworzenia kapitału. Akumulacja i oszczędności	461
23.3. Rynek wartości realnych	465

23.4. Rynek instrumentów pochodnych	468
23.5. Rynek pieniężno-kredytowy	470
Zadania sprawdzające	473

Rozdział 24. Rynek informacji i usług informacyjnych

(Maciej Romatowski)	477
24.1. Informacja jako kategoria ekonomiczna	477
24.2. System informacyjny	480
24.3. Rynek informacyjny	482
Zadania sprawdzające	486

Rozdział 25. Makroekonomiczna aktywność gospodarcza i cykliczne

wahania koniunkturalne (Aleksander Maksimczuk)	491
25.1. Wprowadzenie. Długookresowa aktywność gospodarcza	491
25.2. Pojęcie i charakterystyka cykli koniunkturalnych	492
25.3. Fazy cyklu koniunkturalnego	496
25.4. Różnorodność interpretacji przyczyn cykliczności	502
Zadania sprawdzające	506

Rozdział 26. Cena kapitału (Munir Al-Kaber) 509 |

26.1. Akumulacja kapitału w gospodarce współczesnej	509
26.2. Rynki kapitałowe a cena kapitału	511
26.3. Kredyt i cena kapitału jako instrument polityki gospodarczej	514
Zadania sprawdzające	516

Rozdział 27. Mechanizm ekspansji gospodarczej

(Kazimierz Meredyk)	519
27.1. Społeczne przesłanki ekspansji gospodarczej	519
27.2. Produkt narodowy i jego źródła	521
27.3. Tempo wzrostu produktu	529
27.4. Technika produkcji jako czynnik wzrostu gospodarczego	533
Zadania sprawdzające	535

Rozdział 28. Instytucjonalne aspekty rozwoju gospodarczego

(Kazimierz Meredyk)	539
28.1. Pojęcie instytucji	539
28.2. Instytucje a gospodarka	541
28.3. Ustrojowe aspekty rozwoju gospodarczego	546
28.4. Polityka a gospodarka	548
28.5. Ideologia a gospodarka	551
Zadania sprawdzające	552

Rozdział 29. Instytucje a sprawność gospodarki

(Anna Gardocka-Jałowicz)	557
29.1. Instytucje a kapitał społeczny	557
29.2. Instytucje formalne i nieformalne a gospodarka	562
29.3. Teoria kosztów transakcyjnych a gospodarka	570
29.4. Teoria agencji a gospodarka	571
29.5. Teoria praw własności a gospodarka	572
Zadania sprawdzające	573

Rozdział 30. Konkurencyjność zewnętrzna gospodarki narodowej

(Henryk Wnorowski)	577
30.1. Gospodarka światowa i jej istota	577
30.2. Atuty gospodarki otwartej	580
30.2.1. Wpływ handlu zagranicznego na strukturę dochodu narodowego ..	581
30.2.2. Efektywnościowa funkcja handlu zagranicznego	582
30.2.3. Handel zagraniczny a wzrost dochodu narodowego	583
30.3. Definicja i istota konkurencyjności	585
30.4. Korzyści z handlu zagranicznego w świetle teorii wymiany międzynarodowej	587
30.4.1. Przedkapitalistyczne teorie wymiany	587
30.4.2. Klasyczne teorie wymiany	589
30.4.3. Teorie neoklasyczne	591
30.4.4. Współczesne teorie wymiany	594
30.5. Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej	595
30.5.1. Pojęcie międzynarodowej integracji gospodarczej	595
30.5.2. Istota międzynarodowej integracji gospodarczej	596
30.5.3. Formy międzynarodowej integracji gospodarczej	597
30.5.4. Unia Europejska - najbardziej dojrzały przypadek regionalnej integracji gospodarczej	599
30.6. Instytucjonalizacja gospodarki światowej po II wojnie światowej	601
30.7. Proces globalizacji we współczesnej gospodarce światowej	604
Zadania sprawdzające	608

Rozdział 31. Metoda badań nauk ekonomicznych (Kazimierz Meredyk)

31.1. Przedmiot badań nauk ekonomicznych	617
31.2. Metoda badań ekonomii	623
31.3. Ogólne metody badania rzeczywistości	630
Zadania sprawdzające	631

ROZDZIAŁ 31

METODA BADAŃ NAUK EKONOMICZNYCH

„Nie gardź opowiadaniem mędrców,
a zajmuj się ich przypowieściami,
albowiem od nich zdobędziesz naukę,
abyś mógł urzędować u władców.”

Mądrość Syracha, 8,8

31.1. Przedmiot badań nauk ekonomicznych

Metoda badań ekonomicznych to zbiór zasad i reguł stosowanych w procesie odkrywania i formułowania praw rządzących gospodarką. Metoda nauk ekonomicznych pozostaje z jednej strony częścią nauk ekonomicznych, a z drugiej - częścią ogólnej metodologii nauk. Każda metoda badań jest więc jednocześnie *meta nauką*, czyli, z punktu widzenia przedmiotowego, stanowi naukę o nauce. Natomiast z punktu widzenia charakteru badanego przedmiotu stanowi naukę abstrakcyjną, „czystą naukę”.

Metoda badań to ogólny sposób poznawania rzeczywistości.

Metodologia jest nauką „teoretyczną” w sensie pozytywnym, to znaczy, jej przedmiotem są relacje między określonymi obiektami składającymi się na ekonomię jako naukę oraz prawa rządzące badaniem gospodarki, a nie bezpośrednie informacje o gospodarce. Przedmiotem metodologii nauk ekonomicznych jest teoria ekonomii; nauka o gospodarce, a nie sama gospodarka. Przedmiot ten jest więc całkiem konkretny, chociaż niematerialny. Natomiast przedmiotem badań nauk ekonomicznych jest pewna forma działalności społecznej, nazywana potocznie gospodarką.

Wbrew pozorom, ściśle określenie zakresu terminu gospodarka nie jest łatwe. Co więcej, nie jest ono chyba ani możliwe, ani nawet konieczne. Wszakże ściśle określenie tego zakresu posiada niewielkie znaczenie praktyczne. Jest ono natomiast ważne jako przedmiot poznawczej refleksji. Działalność ludzi jest w każdym razie zróżnicowana zarówno co do przedmiotu, jak i sposobów. Ważne jest natomiast przypomnienie (por. rozdz. 1), że jedną z głównych dziedzin podejmujących badania różnych aspektów życia gospodarczego są właśnie nauki ekonomiczne.

Celem działalności naukowej jest formułowanie praw i teorii rządzących badanym obiektem. W aspekcie językowym prawo jest ogólnym twierdzeniem warunkowym lub przypuszczającym twierdzeniem warunkowym i dotyczy obserwowalnych obiektów badawczych.

Teoria natomiast jest zbiorem praw dotyczących wielkości nieobserwowalnych (to znaczy „bezpośrednio” nieobserwowalnych), a więc charakteryzujących się względnie wysokim stopniem ogólności.

Teoria stanowi zbiór powiązanych ze sobą twierdzeń oraz pojęć ogólnych dotyczących obiektów bezpośrednio nieobserwowalnych. Oprócz opisu badanego obiektu i sformułowanych praw - co stwarza możliwość objaśniania struktury obiektu i jego funkcjonowania - teoria umożliwia również przewidywanie zmian dotyczących obiektu (jego „ewolucji”).

Teoria jest więc pojęciem dużo szerszym od opisu rzeczywistości, nawet jeśli jest to opis wykonany za pomocą formalnie przyjętej terminologii naukowej. Tym samym, z punktu widzenia potrzeb badawczych ekonomii, niewystarczające są takie metody, jak charakterystyczne dla tak zwanych badań empirycznych indukcja, rozumowanie przez analogię¹⁴³ czy rozumowanie statystyczne. Związane to jest z charakterem przedmiotu badań¹⁴⁴.

¹⁴³ Rozumowanie (wnioskowanie) przez analogię uznaje się za szczególny przypadek tak zwanej niepełnej indukcji enumeracyjnej. Sama nazwa tej metody wyjaśnia właściwie wszystko - wniosek, że jakieś zjawisko wystąpi, formułuje się na podstawie innych podobnych zdarzeń.

¹⁴⁴ Tylko w niektórych wypadkach, dotyczących problemów większej wagi (powszechniejszych, trudniejszych, szerszych), w badaniach tych powinni uczestniczyć uczeni. Ale inicjatywa w tym względzie musi pochodzić z praktyki. Najpierw pojawia się więc potrzeba wsparcia odpowiednimi środkami finansowymi (popyt), następnie uzgodnienie problemu, a dopiero na końcu udział nauki w jego rozwiązywaniu. Próby odwracania tego popytowego mechanizmu integracji teorii z praktyką, czyli forsowanie mechanizmów podaźowych, są groźne przede wszystkim dla nauki, ponieważ z natury rzeczy nie jest ona w stanie „wydobyć” z praktyki i prawidłowo sformułować problemów.

Wybór metody oznacza przede wszystkim konieczność dokładnego określenia przedmiotu badań. Celem działalności gospodarczej jest tworzenie i ewentualne pomnażanie bogactwa (potrzebnych społeczeństwu wartości materialnych i niematerialnych). „Tworzenie” i „pomnażanie”, a nie samo „bogactwo”. Tymczasem owo tworzenie jest w makroskali zbiorem społecznych współzależności, czyli relacji między podmiotami gospodarczymi. W mikroskali do tych „naturalnych” relacji dochodzi ponadto zbiór metod oddziaływania ludzi na siebie. I jeden i drugi typ więzi wymaga zazwyczaj pośrednictwa rzeczy. Nie te obiekty pośredniczące (ludzie i rzeczy), lecz relacje między nimi nauk ekonomicznych.

Po pierwsze więc, przedmiot naszych badań posiada zawsze charakter abstrakcyjny (niematerialny), chociaż bliskość obiektów materialnych (ludzie, narzędzia, budynki), ich uwikłanie w proces gospodarczy, a często również fakt, że są one łatwiejsze do obserwacji sprawia, iż ekonomista nie potrafi w wielu wypadkach określić granic swej dyscypliny.

Ekonomia, podobnie jak inne nauki społeczne, bada nie człowieka i obiekty materialne wykorzystywane lub tworzone w trakcie działalności gospodarczej¹⁴⁵, ale relacje między podmiotami procesu gospodarczego.

Relacje składające się na proces gospodarczy są z natury rzeczy abstraktami. Nie tylko „efektywność”, „wydajność”, „struktura gospodarcza”, „organizacja procesu wytwórczego” czy np. „rozrachunek” są kategoriami abstrakcyjnymi (których desygnaty mają charakter niematerialny). Także „wartość”, „pieniądz”, „produkt”, „dochód”, „zysk” są abstraktami, mimo że „wartość” i „pieniądz” pełnią funkcje narzędzi gospodarczych. Tak to po prostu jest - na rzeczywistość składają się również obiekty niematerialne. W naukach społecznych nawet „narzędzia”, którymi się człowiek posługuje, mają charakter niematerialny¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Obiekty materialne wytwarzane i wykorzystywane w trakcie działalności gospodarczej oraz relacje między nimi stanowią przedmiot zainteresowania nauk technicznych i przyrodniczych, lub co najwyżej, materiałoznawstwa. Sam człowiek jest obiektem zainteresowania nauk przyrodniczych, medycznych i psychologii.

¹⁴⁶ Należy sądzić, że abstrakcyjny charakter przedmiotu badań (w tym narzędzi, którymi się ekonom, czyli człowiek prowadzący działalność gospodarczą, posługuje) stanowi główne utrudnienie w prowadzeniu badań gospodarczych. Badania takie wymagają bowiem dużej wyobraźni i umiejętności abstrakcyjnego myślenia. Można wprawdzie powiedzieć, iż elementem tych badań jest również analiza działalności gospodarczej, czyli gromadzenie i porządkowanie danych dotyczących gospodarki (co nie jest związane z wymienionymi wyżej cechami), ale sama analiza to zaledwie wstęp do badań.

Po drugie, gospodarka jest, bez względu na rozmiary i poziom działalności, obiektem wielowątkowym i wieloaspektowym, a więc złożonym. Złożonym przede wszystkim w tym sensie, że jest to obiekt nieredukowalny. Wszystkie elementy i aspekty procesu gospodarczego posiadają istotne znaczenie (muszą być brane pod uwagę), ponieważ ich rola i funkcje zmieniają się w zależności od sytuacji (w czasie i w przestrzeni). To, co było mniej istotne „przedtem”, staje się bardziej istotne „potem”. Zdarzenia i relacje odgrywające istotną rolę w jednym punkcie przestrzeni mogą być mało istotne w innym. Nie istnieją więc uniwersalne modele gospodarcze. Każdy „obiekt” wymaga odrębnej „teorii”, odrębnego modelu.

Całościowy i kompleksowy charakter procesu gospodarczego oznacza jego nieredukowalność do prostych funkcji dwuwymiarowych. Poszczególne zdarzenia kształtowane są więc przez ogromną liczbę niejednorodnych czynników. Każda funkcja jest funkcją wielu zmiennych, a próby jej konkretyzacji, czyli bliższego określenia głównych czynników i parametrów stałych, oznaczają utratę jej adekwatności w stosunku do badanego obiektu. Innymi słowy, badania procesu gospodarczego, a właściwie badania jego elementów, wymagają zazwyczaj podejścia całościowego.

Kompleksowość i nieredukowalność, a także duże znaczenie systemu motywacyjnego i świadomości, jako czynników specyficznych dla procesów społecznych, oznaczają również, iż w badaniach ekonomicznych utrudnione jest stosowanie eksperymentu jako narzędzia analizy i weryfikacji teorii ekonomicznych.

Po trzecie, gospodarowanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Nie chodzi oczywiście o to, że gospodarka posiada parametr czasowy (pewne zjawiska i prawidłowości powstają, rozwijają się i zanikają), ponieważ tak jest również w odniesieniu do przyrody, ale o to, że czas ma w odniesieniu do gospodarki wymiar historyczny. Łączy się więc ze świadomością, znajomością przeszłych faktów, obserwacją i analizą teraźniejszości, prognozowaniem i antycypacją przyszłości. Czas „społeczny” nie jest więc czynnikiem absolutnie obiektywnym - przeciwnie, jest elementem społecznego procesu, elementem ludzkich działań.

Po czwarte, granice działalności gospodarczej są nieostre. Jest to zapewne kwestia przede wszystkim metodologiczna (kryteriów i sposobów klasyfikacji nauk), ale nie tylko. Chodzi o to, że w praktyce jednostkowej (a więc również zbiorowej) poszczególne rodzaje działalności społecznej przenikają się, tworząc obiekt nazywany „społeczeństwem”. W przekroju funkcjonalnym obiekt ten jest niepodzielny, czyli poszczególne sfery działalności warunkują się i przenikają nawzajem, a wszelkie klasyfikacje pozostają jedynie projekcją naszych wyobrażeń o „gospodarce” oraz naszych zabiegów organizacyjnych. Innymi słowy, rodzaje i dziedziny działalności gospodarczej to nie jej „części”, ale raczej jej „aspekty”.

Po piąte, wiele zjawisk i zależności gospodarczych jest z natury rzeczy niemierzalnych. Postęp w zakresie metod ilościowych pozwala wprowadzić na coraz szersze i coraz dokładniejsze pomiary rzeczywistości gospodarczej, ale dotyczy to tylko takich jej aspektów, które posiadają ów wymiar ilościowy. Tam znajdują zastosowanie reguły matematyki i logiki formalnej. W wielu wypadkach jest jednak inaczej. Konflikt, sprzeczność interesów, funkcjonowanie, organizacja, idea, moralność, estetyka - to obiekty (aspekty działalności gospodarczej) trudno mierzalne, posiadające głównie wymiar indywidualny, w skali społecznej zachowujące się nieregularnie.

Jedną z istotnych kwestii współczesnej metodologii nauk ekonomicznych pozostaje więc kwestia możliwości i zakresu wykorzystywania metod ilościowych. Podstawowym jej przejawem jest sprzeczność między ogólną tendencją do coraz powszechniejszego stosowania metod ilościowych w badaniach naukowych a specyficznymi, w zakresie metodologii, potrzebami nauk społecznych. Natomiast źródłem tej sprzeczności jest, jak się wydaje, niedocenianie specyfiki przedmiotu badań, czyli gospodarki.

Złożoność zjawisk społecznych, a także ponadlogiczny oraz nieliniarny przebieg procesów gospodarczych oznacza, że metody ilościowe mogą być wykorzystywane w tej dziedzinie badań jedynie w wymiarze pomocniczym. Innymi słowy, w procesach społecznych dominują jakościowe, a nie ilościowe aspekty przemian. Przy czym nie chodzi tylko o jakości pierwotne, takie jak rozciągłość, masa czy ruch, ale przede wszystkim o jakości wtórne (subiektywne), związane z postrzeganiem świata przez człowieka i kształtowaniem się jego potrzeb¹⁴⁷.

Procesy te mają charakter żywiołowy, naturalny raczej niż sterowalny. Obok relacji z natury rzeczy mierzalnych, takich jak różnica i podobieństwo zjawisk gospodarczych, składają się nań również relacje niemierzalne (jakościowe), jak potrzeba, norma postępowania czy sprzeczność. Gdy tymczasem matematyka jest nauką formalno-logiczną, narzędziem, którego sprawność nie przesądza o istnieniu ani też o określonych cechach badanego obiektu. Narzędzie samo przez się nie orzeka więc niczego istotnego o badanej rzeczywistości i nie rozstrzyga o prawdziwości empirycznej opisywanego procesu. W skrajnym przypadku narzędzie może być wykorzystane do formułowania nie istniejących problemów i prawdziwości.

¹⁴⁷ Ilość to relacja (stosunek) elementów a wyodrębnionym elementem. Jakość jest to zespół cech danego obiektu, istotnych z punktu widzenia jego funkcji zewnętrznych. W gospodarce - zespół cech istotnych z punktu widzenia funkcji rynkowych tego obiektu.

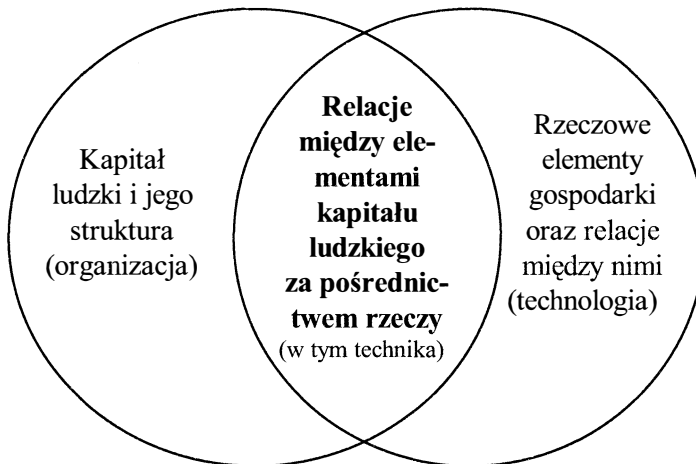
Nic dziwnego, że nieostrożne stosowanie metod ilościowych prowadzi często do rozbieżności między cechami rzeczywistości, którą się analizuje, a parametrami teorii (modelu). Model nie przystaje do rzeczywistości! Skuteczne okazują się w tych warunkach metody wywodzące się z tradycji myślenia dialektycznego (jak na przykład teoria systemów), a nie logicznego.

Problemy kwantyfikacji zjawisk ekonomicznych w istotny sposób wpływają na metodę badań. Metody nie można w każdym razie ograniczyć ani do samej indukcji, ani do czystej dedukcji. W praktyce badawczej jest tak, że indukcja i dedukcja stanowią dwie strony tego samego procesu myślowego; wykorzystywane są więc jednocześnie.

Przedmiot pracy ludzkiej (nie zawsze związanej z działalnością gospodarczą) może więc mieć charakter materialny i niematerialny, trwały lub nietrwały, związany z człowiekiem lub ze światem przyrody, z kulturą lub naturą.

Rys. 31.1.

Przedmiot badań ekonomicznych a świat materialny

Podobnie jest z metodą rozumianą jako technika działania. Może ona polegać głównie na wydatkowaniu energii własnej człowieka lub energii zewnętrznej, może polegać na wydatkowaniu energii mięśni lub mózgu, może wymagać zastosowania potężnych środków materialnych lub tylko ludzkich rąk, może wreszcie polegać na współdziałaniu z innymi ludźmi lub na pracy w pojedynkę.

Co więcej, rezultaty działalności społecznej przyjmują różne postacie. Mogą to być rzeczy lub usługi: dobra konsumpcyjne, produkcyjne czy też dobra kultury, obiekty złożone lub proste.

Przedmiotem badań nauk ekonomicznych nie jest ani przyroda, ani człowiek, ani środki produkcji, ani nawet same produkty. Nie jest nim również technika produkcji, chociaż w tym przypadku związek obu przedmiotów jest bardzo bliski (por. rys. 31.1.). Są nim natomiast relacje między ludźmi w procesie tworzenia produktu społecznego.

Jeśli tak, to przedmiot badań nauk ekonomicznych ma charakter niematerialny. Jest to bowiem część stosunków społecznych, odnosząca się do procesu tworzenia narodowego bogactwa, czyli stosunki ekonomiczne.

31.2. Metoda badań ekonomii

Metoda jest funkcją przedmiotu i celu badań.

Nauki ekonomiczne to, formalnie biorąc, uporządkowana prezentacja gospodarczej rzeczywistości. W sensie społecznym prowadzenie badań ekonomicznych również jest działalnością społeczną, działalnością, która prowadzi do rozwoju i porządkowania wiedzy o tworzeniu i podziale społecznego bogactwa.

Należy podkreślić, że nie każda informacja, nie każda wiedza jest nauką. Obserwacja i gromadzenie informacji może być najwyżej wstępem do badań naukowych. Nauka bowiem to wiedza osiągnięta w sposób uporządkowany, a więc nieprzypadkowo i incydentalnie, ale metodycznie. Istotą naukowości jest więc znajomość metody badawczej i świadomość metodologiczna. Szarlatan może posiadać i wykorzystywać do rozmaitych celów olbrzymią wiedzę, której pochodzenia i procedury powstawania nie zgłębia. Uczony musi natomiast poznać, oprócz samych rezultatów badań naukowych, także cel, przedmiot oraz metodę badań, czyli procedurę powstawania wiedzy.

Najbardziej obiecującą formą wyjaśniania w naukach społecznych jest metoda hipotetyczno-dedukcyjna. Polega ona na tym, że wnioski wyprowadza się w oparciu o logiczne rozumowanie, na podstawie przesłanek logicznych oraz wcześniej poznanych (i uznanych) praw, stanowiących część tych przesłanek. Czasami określa się tę metodę mianem metody prób i błędów.

Metoda hipotetyczno-dedukcyjna wymaga po pierwsze, przyjęcia dość radykalnych zazwyczaj założeń upraszczających odnośnie badanego obiektu (choćby zgrubnego określenia przedmiotu badań, określenia struktury przedmiotu oraz podstawowych prawidłowości tworzących tę strukturę); po drugie, sformułowania („postawienia”) problemu badawczego - musi to być problem istotny; po trzecie, sformułowania hipotezy badawczej. Bez zbudowania „makiety”, uproszczonego schematu badanego obiektu, niemożliwe jest gromadzenie i przetwarzanie informacji. Bez sformułowania problemu, pod znakiem zapytania staje społeczny sens tych badań. Bez sformułowania hipotezy, proces badawczy jest błędzeniem po omacku, a więc jest wysoce nieefektywny.

Warto pamiętać, że sama hipoteza, w sensie funkcjonalnym, nie musi być prawdziwa. Wszakże, gdyby wszystkie hipotezy badawcze miały być prawdziwe, to badania byłyby zbędne. Istotą hipotez jest ich narzędziowy charakter. Stanowią snop światła w ciemnych czeluściach nieznanego. Są drogowskazem, który ma umożliwić dotarcie do prawdy, a nie samą prawdą (wynikiem badań). Hipotez nie należy więc mylić z wnioskami. W każdym razie dobra hipoteza powinna być kontrowersyjna: ani fałszywa, ani prawdziwa. Powinna raczej łamać przyjęte powszechnie przekonania, zamiast im przytakiwać. Chociaż z drugiej strony powinna być również prawdopodobna.

Formalnym probierzem poprawności teorii jest jej logiczna spójność (nie-sprzeczność). Natomiast probierzem funkcjonalnym - zgodność z rzeczywistością.

Model jest ilościowym uściśleniem teorii. W związku z tym model ułatwia zarówno formalną rozbudowę teorii (analizę teoretyczną, wnioskowanie), jej weryfikację (przez testowanie), jak i praktyczne wykorzystanie teorii (badania wdrożeniowe, działalność wdrożeniową).

Podstawowym narzędziem badania prawdziwości teorii (weryfikacji teorii) w przekroju formalno-logicznym jest budowa modeli oraz zespół instrumentów analitycznych, noszących nazwę symulacji modelowej. Ta ostatnia spełnia w naukach społecznych podobną funkcję jak eksperyment w innych dziedzinach nauki. Umożliwia więc formułowanie nowych problemów i hipotez. Uzupełnia, porządkuje i systematyzuje wiedzę¹⁴⁸.

Analiza teoretyczna równoznaczna na dobrą sprawę z zastosowaniem metody hipotetyczno-dedukcyjnej polega więc na operowaniu pojęciami abstrakcyjnymi i budowaniu w oparciu o nie ogólnych praw (teorii).

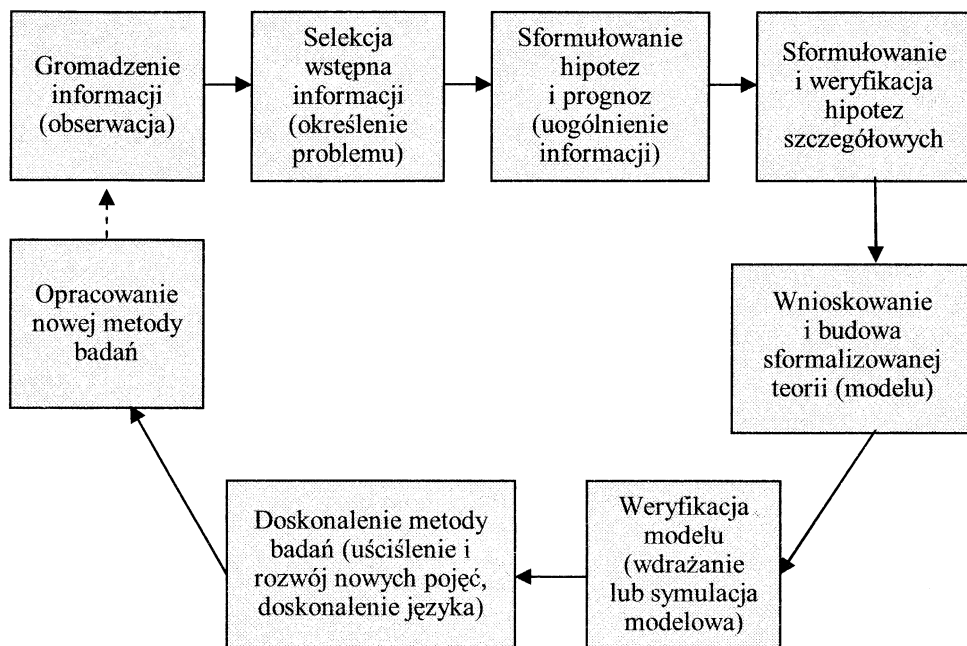
„**Metoda naukowa** nie jest metodą, która dostarczałaby reguł dokonywania odkryć lub mechanicznych procedur pozwalających na lepsze zrozumienie zjawisk. Jest to raczej uzgodniony zestaw reguł, który społeczność naukowa uważa za wystarczający do wykazania prawdziwości wysuwanych hipotez oraz do zdobycia pewnego zasobu wiedzy.¹⁴⁹”

¹⁴⁸ Etap badań polegający na formułowaniu hipotez, praw i teorii oraz budowaniu modeli i ich wstępnej weryfikacji (testowanie, symulacja modelowa) nosi nazwę badań rozwojowych. W odróżnieniu od badań podstawowych (badania metodologiczne) polegających na formułowaniu nowych problemów i hipotez oraz badań wdrożeniowych, sprowadzających się do prób wykorzystania teorii w praktyce gospodarczej.

¹⁴⁹ F. Neal, R. Shone, Proces budowy modeli ekonomicznych, PWN, Warszawa 1982, s. 7-8.

Typową sekwencję czynności badawczych w naukach ekonomicznych można przedstawić w formie rys. 31.2.

Rys. 31.2.
Podstawowe etapy badań naukowych w ekonomii i relacje między nimi

Obserwacja rzeczywistości i gromadzenie informacji wymagają jednak również przygotowania metodologicznego. Chodzi o to, że nie wszystkie informacje dotyczące rzeczywistości mogą i muszą być gromadzone. Jest ich wszakże ogromna ilość. Zresztą nie wszystkie one są potrzebne („istotne”). Z ogromnej ilości informacji, które zazwyczaj można zebrać, tylko niewielka część jest „istotna” z danego punktu widzenia, to znaczy posiada wyraźny związek z rozwiązywanym problemem.

Większość informacji jest zbędna. Nie wystarcza więc zwykła obserwacja rzeczywistości i rejestracja wszystkich zdarzeń. Mimo wysiłku, rezultat byłby zapewne niewielki. Przed wszczęciem obserwacji, profesjonalista musi określić: cel, zakres, przedmiot, sposoby i narzędzia obserwacji. W przeciwnym wypadku działa nieefektywnie i nieskutecznie, głównie za sprawą „nadmiaru” informacji.

Wstępna selekcja informacji, dokonywana na etapie ich gromadzenia, powinna prowadzić do jednoznacznego określenia problemu badawczego. Należy

wszakże podkreślić, że nie rozwiązanych problemów gospodarczych (podobnie jak faktów i zdarzeń) jest nieskończenie wiele, lecz tylko nieliczne mogą być podejmowane, a następnie rozwiązywane. Te mianowicie, które przyjmując formę konfliktów gospodarczych, zagrażają realizacji ważnych interesów produkcyjnych, społecznych i politycznych.

Często problem badawczy nie posiada bezpośredniego związku z praktyką gospodarczą, a jego rozwiązanie ma być pomocne w badaniach nad innym problemem wyrastającym już bezpośrednio z rzeczywistości, lub też dotyczy metodologii badań. Problem taki nazywany jest problemem teoretycznym. Bez określenia problemu badawczego, czyli przedmiotu badań w znaczeniu metodologicznym, nie można prowadzić działalności naukowej.

Określenie problemu badawczego (zjawiska) oraz zgromadzenie informacji z nim związanych pozwala na opracowanie hipotezy (lub hipotez). Hipoteza to nic innego jak wstępne uogólnienie posiadanych na dany temat informacji; uogólnienie w formie zdań twierdzących dotyczących przyczyn zjawiska, przebiegu oraz skutków, jakie ono ze sobą niesie. Hipotezy są więc wstępnym rezultatem badań. Opracowanie hipotez jest oczywiście procesem myślowym, ale wyrastającym bezpośrednio z doświadczenia (z praktyki gospodarczej) oraz nagromadzonej dotychczas wiedzy. Uwaga hipoteza nie musi być zdaniem prawdziwym - stanowi bowiem narzędzie analizy, a nie jej rezultat.

Kolejny etap procesu badawczego, jakim jest wnioskowanie, polega na wyprowadzaniu twierdzeń (wniosków) z wcześniejszych uogólnień albo na zasadzie związków przyczynowo-skutkowych, albo przez analogię. Jest to więc proces, w którym dane rzeczywiste nie odgrywają bezpośrednio żadnej roli.

Całościowe i uporządkowane widzenie rzeczywistości gospodarczej (lub jej wycinka) na podstawie wcześniejszych uogólnień i wniosków szczegółowych osiąga się na etapie modelowania, czyli budowy teorii. Teoria naukowa objaśniająca rzeczywistość gospodarczą, lub jej fragment, stanowi najwyższy rezultat działalności naukowej. Może ona służyć również działalności wdrożeniowej i polityki gospodarczej, przez co dokonuje się jednocześnie weryfikacji teorii. Równocześnie ma miejsce: doskonalenie języka naukowego, uściślanie pojęć i definicji, proponowanie i opracowanie nowych metod badawczych.

Tym samym modelowanie, czyli budowa teorii, staje się naturalną podstawą doskonalenia metodologii danej dziedziny naukowej.

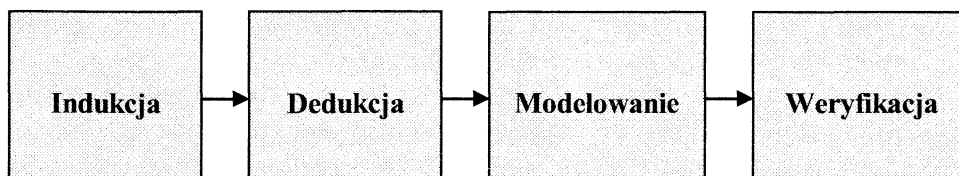
Z punktu widzenia dominującego sposobu wnioskowania, proces badawczy nauk ekonomicznych można podzielić na cztery podstawowe etapy: indukcję, dedukcję, modelowanie i weryfikację (por. rys. 31.3.).

Indukcja obejmuje zarówno obserwację życia gospodarczego, gromadzenie i selekcjonowanie informacji, jak i uogólnienie (opracowanie hipotez). W ścisłym tego słowa znaczeniu, indukcja jest rodzajem rozumowania (wnioskowania) pole-

gającym na uogólnianiu osiągniętych wcześniej informacji i formułowaniu hipotez, czyli ogólnych prawidłowości objaśniających badaną rzeczywistość.

Rys. 31.3.

Kolejność czynności badawczych w ekonomii
(z punktu widzenia sposobu wnioskowania)

Naturalnym przedłużeniem metody indukcyjnej jest dedukcja. Polega ona na wyprowadzaniu, zgodnie z regułami logiki, twierdzeń dotyczących rzeczywistości (wniosków) na podstawie przesłanek (faktów) wcześniej uznanych za prawdziwe. Jest to więc proces myślowy polegający na przechodzeniu od uogólnień, otrzymywanych zwykle w wyniku indukcji, do zdań szczegółowych lub elementarnych. W wyniku dedukcji powstają albo hipotezy drugiej generacji, albo prawa ekonomiczne.

Jeżeli twierdzenia sformułowane w wyniku dedukcji nie mogą być jednoznacznie uznane za prawdziwe, na przykład w wyniku braku możliwości ich pełnej weryfikacji, to wówczas pozostają hipotezami. Jeżeli natomiast zostały pozytywnie zweryfikowane przez konfrontację z rzeczywistością, to stają się prawami, czyli twierdzeniami opisującymi rzeczywiste związki między zdarzeniami gospodarczymi.

Przesłanki wnioskowania dedukcyjnego mogą być prawdziwe, czyli zgodne z określonym wycinkiem rzeczywistości, lub też mogą mieć charakter mniej lub bardziej intuicyjnych założeń. Chodzi o to, że przesłanki takie mogą, po pierwsze, być trudne do zweryfikowania, a po drugie, mogą dotyczyć pewnego wycinka rzeczywistości, który jest jeszcze nieznanym, a którego istnienie jest tylko prawdopodobne. W obu przypadkach osiągnięte rezultaty badawcze (wnioski) muszą budzić wątpliwości dopóty, dopóki nie zostaną zweryfikowane pozytywnie w konfrontacji z rzeczywistością. Jeżeli jednak okazały się prawdziwe, to tym samym uwiarygodniły przesłanki, z których je wyprowadzono, i przyczyniły się do lepszego poznania rzeczywistości. Oczywiście, że najefektywniejszym sposobem formułowania praw jest poprawne logicznie wnioskowanie oparte na prawdziwych przesłankach. Problem polega jednak na tym, że uczone nie zawsze dysponuje przesłankami jednoznacznie prawdziwymi.

Jeżeli jakaś przesłanka, przyjmująca formę twierdzenia, założenia lub tezy traktowana jest w badaniach, ze względów metodologicznych, jako jednoznacznie prawdziwa, nie wymagająca dowodu, to nosi ona nazwę aksjomatu lub pewnika. Ze względu na zakres i rodzaj wykorzystywanych aksjomatów wyróżnić można trzy typy dedukcji:

- a) dedukcję intuicyjną, w postaci przedaksjomatycznej; w tym typie dedukcji lista terminów i twierdzeń pierwotnych nie jest zamknięta, a wnioskowanie ma charakter intuicyjny, czyli nie opiera się na ściśle określonych regułach wynikania. Formułowane wnioski powinny być „oczywiste”;
- b) dedukcję nieformalną, w postaci aksjomatycznej; lista terminów pierwotnych (których nie trzeba definiować) oraz twierdzeń pierwotnych jest zamknięta, ale ciągle nie są ściśle określone sposoby definiowania i wnioskowania;
- c) dedukcję formalną, w postaci aksjomatycznej, gdzie nie istnieje potrzeba orzekania o prawdziwości lub fałszywości aksjomatów (nie występują one w formie sądów), ponieważ aksjomaty i terminy pierwotne w danej dziedzinie nauki muszą być dopiero określone (dziedzina ta musi być dopiero zaksjomatyzowana). Do tego czasu rolę tę pełnią terminy i aksjomaty innych nauk uważanych za pierwotne.

Jeżeli opracowany system dedukcyjny przyjmuje postać usystematyzowanego i niesprzecznego wewnątrznie zbioru hipotez, praw i definicji i jeśli zestaw pojęć, jakim się posłużono w tym celu można nazwać językiem naukowym, to zbiór taki nosi nazwę modelu lub teorii. Modelowanie jest więc systematycznym i logicznym opisem (objaśnieniem) rzeczywistości w określonym języku.

Systemy dedukcyjne opracowane w naukach ekonomicznych powstają najczęściej na podstawie dedukcji nieformalnej w postaci zaksjomatyzowanej (typ „2”). Typowa (pełna) procedura badawcza składa się więc co najmniej z trzech elementów. Po pierwsze, sformułowania problemu, czyli jak mawiał K. Popper uświadomienia sobie „sytuacji problemowej”¹⁵⁰, która ma być rozwiązana (objaśniona) przez teorię. Oczywiście jest to, że problem taki powinien posiadać odpowiednią wagę. Po drugie, należałoby sięgnąć do odpowiedniej teorii. Winna ona wskazać ścieżkę rozwiązania problemu, opierając się na hipotezie i jej rozwinięciu. Rozwinięcie hipotezy badawczej stanowi zazwyczaj główną część opracowa-

¹⁵⁰ Por. M. Blaug, *Metodologia ekonomii*, PWN, Warszawa 1995, s. 211.

nia problemu. Trzecim elementem jest próba weryfikacji wysuniętej teorii, co sprowadza się najczęściej do praktycznej przydatności, a więc i teoretycznej słuszności danej teorii (modelu) rozstrzygającej wyniki weryfikacji. Określoną teorię można bowiem wykorzystać praktycznie tylko w takim zakresie, w jakim jest ona adekwatna do rzeczywistości. Należy wszakże podkreślić, że skuteczność procedur weryfikacyjnych jest w odniesieniu do teorii ekonomicznych dość ograniczona, ze względu na niewielkie możliwości stosowania eksperymentu jako metody weryfikacji hipotez. Weryfikacja ta sprowadza się więc najczęściej do próby oszacowania wiarygodności teorii.

Stąd testowanie teorii ekonomicznych polega zazwyczaj na symulacji modelowej tworzących ją zależności, a weryfikacja teorii na ograniczonym jej wdrażaniu metodą prób i błędów. Wynika z tego, że chociaż wiąże się to z dużym ryzykiem zawodowym, obciążającym twórców teorii ekonomicznych, ostatecznym weryfikatorem ich koncepcji pozostaje praktyka.

* * *

Szczególnymi technikami badawczymi, jednak o znaczeniu ogólnonaukowym, wchodzącymi w skład metody indukcyjnej i dedukcyjnej, są analiza i synteza.

Twórcami nowożytnej metody analitycznej byli Galileusz (Galileo Galilei) i Kartezjusz (R. Descartes). Polega ona na badaniu danego obiektu (rzeczy lub zjawiska) przez rozłożenie go na części, a następnie określeniu właściwości tych części oraz związków między nimi. Owo rozłożenie obiektu badanego na części może mieć charakter fizyczny, jak to się zazwyczaj dzieje w naukach przyrodniczych, lub myślowy (abstrakcja), jak to się zwykle dzieje w naukach formalnych oraz ekonomii. Obiektem badań ekonomicznych jest wszakże społeczeństwo (lub jego część), a taki obiekt badawczy może być rozczłonkowany tylko za pomocą logicznej abstrakcji.

Metodologicznym przeciwieństwem analizy jest synteza. Synteza jako metoda badawcza polega na pojęciowym (modelowym) łączeniu jednostkowych, zbadanych wcześniej elementów rzeczywistości w agregaty („większe obiekty”).

Obiekty - agregaty te nie są zazwyczaj prostą sumą składających się nań elementów i jako takie muszą być odrębnie badane. Obiekty te mają oczywiście (przynajmniej w naukach społecznych) charakter abstrakcyjny i o tyle ich badanie jest utrudnione.

Znaczenie abstrakcji i powstających dzięki niej obiektów (przyjmujących często formę modelu rzeczywistości) jest tym ważniejsze, iż w naukach ekonomicznych utrudnione jest wykonywanie eksperymentów na obiektach rzeczywistych. W pewnej mierze można je zastąpić eksperymentami na obiektach abstrakcyjnych, czyli przez symulację procesów gospodarczych w warunkach modelowych.

31.3. Ogólne metody badania rzeczywistości

Niezależnie od zróżnicowania metodologii poszczególnych dziedzin nauki, wynikającego ze zróżnicowania badanych obiektów, istnieją pewne wspólne dla wszystkich dziedzin ogólne zasady (metody) prowadzenia badań. Te najogólniejsze, wspólne założenia metodologiczne wszystkich dziedzin nauki wynikają z faktu, że działalność naukowa zawsze ostatecznie sprowadza się do tego samego, do objaśnienia rzeczywistości.

Najczęściej wymienia się trzy ogólne metody badania (postrzegania) rzeczywistości: metafizykę, fenomenologię oraz dialektykę.

Metoda metafizyczna polega na ujmowaniu zjawisk w izolacji, odosobnieniu i bezruchu, a więc jako obiektów, które istnieją i mogą być badane niezależnie od upływu czasu i niezależnie od innych obiektów. Metoda metafizyczna posiada tę zaletę, że pozwala koncentrować wysiłek badawczy na wybranym obiekcie.

Fenomenologia traktuje przedmiot badań naukowych nie jako zbiór obiektów istniejących realnie, niezależnie od badacza (bo nie ma pewności, czy taki „realny” świat w ogóle istnieje), ale jako zbiór zjawisk jedynie przez niego postrzeganych. Nauka w świetle metody fenomenologicznej jest więc zbiorem prawd jedynie o zjawiskowej, empirycznej stronie rzeczywistości, bez próby wnikania w obiektywnie istniejącą istotę rzeczy. Zadaniem badań naukowych ma być w tym wypadku „czysty opis” obiektu (rzeczy, zjawiska), a więc próba analizy istoty rzeczy niezależnie od tego, czy owa „rzecz” istnieje obiektywnie, czy nie. Fenomenologia podkreśla rolę intuicyjnego oglądu rzeczy jako naczelnej metody poznania.

Metoda dialektyczna podkreśla powszechny związek rzeczy i zjawisk. Polega ona więc na rozpatrywaniu badanych obiektów w powiązaniu z innymi obiektami, postrzeganiu ich w ciągłym ruchu i rozwoju. Rozwój natomiast traktowany jest przez dialektyków jako przechodzenie zmian ilościowych w jakościowe w rezultacie sprzeczności tkwiących w poszczególnych obiektach oraz między obiektami. Sprzeczność i konflikt są więc motorami zmian rzeczywistości, przy

czym każda zmiana prowadzi do powstawania nowych sprzeczności. Ruch więc jest istotą rzeczy.

Należy podkreślić, że wszelkie podziały i klasyfikacje metod badawczych są same w sobie również zabiegiem metodologicznym i badaczom trudno jest zazwyczaj utrzymać „czystość” metodologiczną. Jeśli jest to w ogóle możliwe. Rzeczywistość otaczająca człowieka jest wszakże na tyle złożona, że jej poznanie wymaga stosowania jednocześnie rozmaitych metod i technik badawczych.

Zadania sprawdzające

Zadanie 1

Prawda czy fałsz?

1. Przedmiotem metodologii nauk ekonomicznych jest gospodarka.
2. Metoda badań ekonomicznych to zbiór zasad i reguł stosowanych w procesie odkrywania i formułowania praw rządzących gospodarką.
3. Metoda hipotetyczno-dedukcyjna polega na wyprowadzaniu wniosków w oparciu o logiczne rozumowanie, na podstawie przesłanek logicznych oraz wcześniej poznanych (i uznanych) praw, stanowiących część tych przesłanek.
4. Hipoteza w sensie badawczym musi być zawsze prawdziwa.
5. Weryfikację nazywamy negatywną wówczas, jeżeli w jej wyniku hipoteza została sfalsyfikowana.
6. Walory poznawcze ma tylko pozytywna weryfikacja hipotezy.
7. Model jest ilościowym uściśleniem teorii, ułatwia zarówno formalną budowę teorii, jej weryfikację, jak i praktyczne jej wykorzystanie.

Zadanie 2

Wskaż prawidłowe odpowiedzi:

1. Aksjomat to:
 - a. przesłanka, przyjmująca formę twierdzenia, założenia lub tezy, która została zweryfikowana pozytywnie,
 - b. przesłanka, przyjmująca formę twierdzenia, założenia lub tezy, która została zweryfikowana negatywnie,
 - c. przesłanka, przyjmująca formę twierdzenia, założenia lub tezy, która została zweryfikowana pozytywnie lub negatywnie,
 - d. przesłanka, przyjmująca formę twierdzenia, założenia lub tezy traktowana jest w badaniach, ze względów metodologicznych, jako jednoznacznie prawdziwa, nie wymagająca dowodu.

2. W przypadku dedukcji nieformalnej:
 - a. dysponuje się ograniczoną liczbą terminów i twierdzeń pierwotnych (niedefiniowalnych), w stosunku do których nie ma określonych sposobów definiowania ani wnioskowania,
 - b. dysponuje się nieograniczoną liczbą terminów i twierdzeń pierwotnych,
 - c. w celu określenia terminów pierwotnych swojej dziedziny nauki, korzysta się ze zbioru aksjomatów innych nauk,
 - d. wnioskowanie ma charakter intuicyjny, czyli opiera się na ściśle określonych regułach wynikania.

3. Metoda metafizyczna:
 - a. polega na ujmowaniu zjawisk jako obiektów, które istnieją i mogą być badane niezależnie od upływu czasu i niezależnie od innych obiektów,
 - b. traktuje przedmiot badań naukowych nie jako zbiór obiektów istniejących realnie, ale jako zbiór zjawisk jedynie przez niego postrzeganych,
 - c. polega na ujmowaniu zjawisk w izolacji, odosobnieniu i bezruchu,
 - d. polega na rozpatrywaniu badanych obiektów w powiązaniu z innymi obiektami, postrzeganiu ich w ciągłym ruchu i rozwoju.

Zadanie 3

Dopasuj do podanych terminów odpowiednie definicje:

Terminy:

1. Indukcja ...
2. Teoria ...
3. Dedukcja ...
4. Synteza ...
5. Analiza ...
6. Funkcja badawcza ...

Definicje:

- a. ... polega na pojęciowym (modelowym) łączeniu jednostkowych, zbadanych wcześniej elementów rzeczywistości w agregaty („większe obiekty”).
- b. ... to rodzaj rozumowania polegający na uogólnianiu osiągniętych wcześniej informacji i formułowaniu hipotez, czyli ogólnych prawdziwości objaśniających rzeczywistość.
- c. ... polega na badaniu określonego obiektu (rzeczy lub zjawiska) przez rozłożenie go na części, a następnie określeniu właściwości tych części oraz związków między nimi.

- d. ... to zależność pomiędzy problemem badawczym a hipotezą.
- e. ... to zbiór powiązanych ze sobą twierdzeń oraz pojęć ogólnych dotyczących obiektów bezpośrednio nieobserwowalnych.
- f. ... to proces myślowy polegający na przechodzeniu od uogólnień do zdań szczegółowych lub elementarnych.

Zadanie 4

Uporządkuj, według kolejności etapy badań naukowych w ekonomii:

1. Wnioskowanie i budowa sformalizowanej teorii (modelu).
2. Sformułowanie hipotez i prognoz (uogólnienie informacji).
3. Selekcja wstępna informacji (określenie problemu).
4. Doskonalenie metody badań (uściślenie i rozwój nowych pojęć, doskonalenie języka).
5. Sformułowanie i weryfikacja hipotez szczegółowych.
6. Opracowanie nowej metody badań.
7. Gromadzenie informacji (obserwacja).
8. Weryfikacja modelu (wdrażanie lub symulacja modelowa).

Zadanie 5

Uporządkuj kolejność czynności badawczych w ekonomii:

- a. weryfikacja,
- b. indukcja,
- c. modelowanie,
- d. dedukcja.

Odpowiedzi

Zadanie 1

1 - fałsz, 2 - prawda, 3 - prawda, 4 - fałsz, 5 - prawda, 6 - fałsz, 7 - prawda.

Zadanie 2

1 - d, 2 - a, 3 - ac.

Zadanie 3

1 - b, 2 - e, 3 - f, 4 - a, 5 - c, 6 - d.

Zadanie 4

g, c, b, e, a, h, d, f.

Zadanie 5

b, d, c, a.